

kıymetli kısmı son yüz sahifesidir : Orada tetkike bir ilâve olarak, şövalyelerin, Malta'yı merkez edindikten sonraki faaliyetlerine ait 55 vesikamın metni

veriliyor. Bunlar arasında meselâ Preveze muharebesine dair mufassal bir nakil, Hayreddin Paşa ve Turgut Reis'e ait muhtelif vesikalar zikre şayandır.

A. Tietze

Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. Adiuvantibus K. Czeglédy, L. Fekete, J. Németh, S. Telegdi redigit L. Ligeti [Macar İlimler Akademisi Şarkiyat Tebliğleri. K. Czeglédy, L. Fekete, J. Németh ve S. Telegdi'nin yardımı ile idare eden : L. Ligeti]. Budapeşte.

Kıymetli bir Macar türkoloji mecmuası olan *Körösi Csoma-Archivum* ikinci cihan harbinden sonra kapatılmış, yerine Macar İlimler Akademisi 1950 de yukardaki isim altında yeni bir şarkiyat mecmuası çıkarmağa başlamıştır. Makaleler almanca, fransızca, ingilizce ve rusça yazılmıştır. Rusçadan başka bir dilde yazılan her makalenin ayrıca rusça hulâsası da vardır. Makalelerin bazıları Türklüğü doğrudan doğruya alâkadar etmektedir.

Tomus I, fasciculus 1 (cilt I, sayı 1). 1950, s. 1-215. Ignác Goldziher'in resmi ile. Elimizdeki 1. sayı büyük Macar İslâm araştırmacısı I. Goldziher'in (1850--1921) hâtırasına tahsis edilmiştir.

J. Németh, *Goldziher's Jugend* (7—24). Müellif, Goldziher'in ilmi inkişafını 1890'a, yani *Muhammedanische Studien* (2 cilt, 1889, 1890) adlı başlıca eserinin intişarına kadar anlatarak, bu büyük âlimin hayatına dair dikkate değer birçok yeni malûmat vermektedir.

Wilhelm Wessetzky, *Die Wirkung des Altägyptischen in einem koptischen Zauberspruch* (26—30). Eski Mısır kültürü, nihayete erdikten sonra da, tesir yapmakta devam etmiştir. Müellif, karnı ağrıyan ve İsis tarafından iyileştirilen çocuk Horus hakkındaki kiptçe hikâyeyi ele alarak, İsis'in hastayı iyi etmek için kullandığı sibirde eski Mısır sihirbazlığının bazı bakıyelerini gösterir.

Imre Trencsényi - Waldapfel, *Obščestvennyy fon dlya dvouh mifov ob Adame* (32—45). Tekvin'de Âdem'in yaratılışı hakkındaki hikâyelerin tarihî maddecilik zaviyesinden tefsiri.

K. Czeglédy, *Die Karte der Donaulandschaftgruppe nach al-Huwârizmî* (46—77, 1 harita ile). Arap riyaziyecisi ve coğrafyacısı Muḥammad ibn Mûsâ al-Huwârizmî (ölm. 847 den sonra) *Kitâb şûrat al-arḍ* başlığı altında Yunan coğrafyacısı Klaudios Ptolemaios'un Γεωγραφικὴ ὑφήγησις adlı eserini yeniden işlemiştir. Bu eserin bir dünya haritası için izah kitabı olduğu kabul edilmektedir. Bu harita bize kadar gelmemişse de, kitapta verilen arz ve tûl derecelerine göre yeniden çizilebilir. Müellif Tuna mıntakasının haritasını çizmiş ve bu sahaya düşen, ekserisi çok tahrif edilen yer adlarının Ptolemaios'taki karşılıklarını tesbite çalışmıştır. Bu mıntakanın en eski Ortaçağ haritası sayılabilecek bu haritada İstanbul boğazı da görülür. Ancak Ptolemaios'a ve hakiki coğrafi vaziyete aykırı olarak, Khalkedon (Kadıköy) Anadolu sahilinin takriben ortasına düşmüş, Nikomedia (İzmit) Kadıköy yerine çıkmış, İzmit körfezi de haritadan kaybolmuştur. İstanbul'un adı Qusstantîniya diye kaydedilmiştir.

Ladislav Gaál, *La formule Ahuna Vairya de l'Avesta* (80—92). Avesta'daki Ahuna Vairya formülünün yeni bir izahı ve tercümesi.

L. Fekete, *Zur Geschichte der Grusiner des 16. Jahrhunderts* (93—131, 8 fakismile ile). Müellif, İran saray adamlarından Sevindük Beg ile Ustaclu Şahkulu bin Hamza'nın Erzurum beylerbe-

yi Ayas Paşa'ya gönderdikleri (1554 Ağustosundan sonra) mektuba dayanarak, XVI. asır Osmanlı-Gruz İran münasebetleri tarihine dair yeni malûmat vermekte, kısaca Gruz tarihini tanıtmakta ve bunu Âli, Peçevi ve Evliya Çelebi'nin eserlerinde bulunan, Gruzlara ait kayıtlarla tamamlamaktadır. Bundan sonra adı geçen mektubun, anlaşılın Fekete'nin el yazısıyla, Arap harfli metni, bunun tercümesi ve 8 parça halinde orijinal farsça mektubun faksimilesi gelir.

J. Németh, *Die Zeremonie des Mevlud in Vidin* (134—140). Vidin'de bir mevlûtçu kadının ağzından bizzat müellifin zaptettiği bir metne göre Vidin'de tertiplenen mevlût merasiminin tasviri.

Louis Ligeti, *Mots de civilisation de Haute Asie en transcription chinoise* (141—185). Çinliler, temasta buldukları göçebe kavimlerin dilinden pek çok kelimeler kaydederek, bize kadar intikal ettirmişlerdir. Bu kelimelerin bu diller hakkında çok defa tek kaynağımız olduğu düşünülecek olursa, Çin kayıtlarının büyük ehemmiyeti anlaşılır. Ancak Çin işaretleriyle yazılı bu kelimelerin doğru okunuşu ve izahında bir hayli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu meselenin şüphesiz başlıca mütehassıslarından olan Ligeti, bu güzel yazısında, Çin kaynaklarında kaydedilen iki İç-Asya kültür kelimesiyle uğraşmakta ve bunlarla alâkalı olarak Çin yazısıyla yazılmış kelimelerin ihyasında takibedilecek usulü bol misallerle aydınlatmaktadır.

Ligeti'nin üzerinde durduğu birinci kelime, 'çizme' mânasına gelen Hiung-nu *sağdaq (veya *saqdaq, *sağdaş, *salk-dak v.s.) kelimesidir. Bu kelimenin izahında karşılaşılan başlıca güçlük, Hi-

ung-nu dilinin hangi dil ailesine mensup olduğu meselenin halledilmemiş olmasıdır. Bazılarına göre Hiung-nular türkçe, bazılarına göre de moğolca konuşurlardı. Ortaya atılan Hiung-nu etimolojilerinden yalnız bir tanesi kabule değer: ç'eng-li 'gök' ~ türk. *tengri* id. ~ moğ. *ingri* (Uygur imlâsı) ve *tenggeri* id. Aucak Pelliot, bu «en eski altayca kelimenin» belki Altay menşeli değil, çok eski bir müstear kelime olması ihtimalini ileri sürmüştür. *sağdaq kelimesi türkçe, moğolca veya mançuca, yani Altay dilleri ile izah edilemez. Çünkü bu dillerde 'çizme' mânasında, *sağdaq ile hiçbir alâkası olmayan başka kelimeler kullanılır: türk. *etik, etik, itik, etük, edik, edik, ötük, ödük, ütük, üdük* (Radloff)¹, moğ. *ğutul, ğutusun, ğudul, ğudusun*, mançu. *ğölha* (moğolcadan). Ligeti, *sağdaq kelimesinin karışlığını Yenisey ostyakçasında bulmaktadır. Yenisey ostyakçası (kendi adıyla *Ket* veya *Ostik*), Paleo-Asya dillerinden olup, bugün Yenisey nehrinin her iki sahilinde, Kureyka ve Tunguzka'nın orta bölümü arasında ve daha ilerde Sim ırmağının ağzı civarında takriben 1500 kişi tarafından konuşulmaktadır. Vaktiyle daha batıya ve daha güneye doğru yayılmış idi. Bu dilin İmbatsk lehçesinde çizmenin adı *sāgdi*, bu lehçenin Bahta ağzında ise *sāgdi*'dir. Bu sebeple Ligeti, *sağdaq kelimesinin Hiung-nu diline başka bir dil, meselâ eski bir İran lehçesi yoluyla geçmiş olabileceği fikrini reddetmemekle beraber, Hiung-nu dilininin Paleo-Asya dillerinden olduğunu zannediyor (s. 149).

İç-Asya kavimlerinin maddî kültürüne ait ikinci kelime, 'demir' mânasına gelen kırgızca *qaşa veya *qaş kelimesi-

¹ Yine türkçe *samda* 'ayağa giyilen şey' (Kâşgari, İbn Mühenna) kelimesinin Hiung-nu *sağdaq kelimesiyle alâkası olması ihtimali vardır. A. Taymas—H. Eren'in *İbn Mühenna lûgati hakkında* (T. Halasi

Kun—H. Eren [toplayanlar], *Türk dili ve tarihi hakkında araştırmalar*. Ankara, 1950) başlıklı yazısının 136. sahifesinde toplanların notuna bakınız.

dir. Bu kelimenin de Altay dillerinde karşılıkları yoktur. Kırgızlar VIII. asır sıralarında türkleşmişlerdir. *qaşa, *qaş kelimesinde eski Kırgız dilinin bakıyesini görmek mümkündür. Fakat acaba Kırgızların eski dili nasıldı? Bütün âlimler, bu dilin Altay zümresinden olmadığı hususunda birleşirler. Ligeti, *qaşa, *qaş kelimesini Ostyak Samoyed *kues* 'demir' (Castrén) kelimesine bağlamaktadır. Bu etimoloji yeni değildir; eski Kırgızların samoyedce konuştukları tezinin delillerinden biri olarak ilk defa W. Schott (*Über die echten Kirgisen*, s. 442) tarafından ileri sürülmüş, fakat diletiler tarafından reddedilmiştir. Ligeti, bu etimolojinin imkânsız olmadığını ispat eder. Ancak *qaşa, *qaş kırgızcanın aslı kelimelerinden midir yoksa kültür kelimesi olarak Ostyak samoyedcesinden mi alınmıştır? Bu noktada tereddüt varsa, bunun sebebi, eski Kırgız dilinin katı olarak hangi dil ailesine girdiğini bilmeyişimizdir.

*qaşa, *qaş kelimesi, Kırgızların eski diliyle birlikte, İç-Asya'dan kaybolmamıştır. Biraz başka bir şekilde K'i-tanca dilinde de mevcuttur. K'i-tanca bugün bilinmeyen bir dildir. Ligeti, Moğol dillerinden olduğunu zannediyor. 'Demir' mânasına gelen k'i-tanca kelime, X. asır sonlarına ait çince bir kaynakta *ho-şu* şeklinde kaydedilmiştir. Bu Çin transkripsiyonlu kelime *qaşu diye okunmalıdır. Ligeti, bunu ispat için, Moğol devri Çin transkripsiyon usulünü uzun uzadıya tanıtmaktadır.

K'i-tanca *qaşu kelimesi bugünkü Moğol lehçelerinde, her şeyden önce Şimalî Mançurya'da konuşulan arkaik Dahur lehçesinde de yaşamaktadır. Ligeti, k'i-tancayı dahurca ile birleştiriyor. (Dahurlar kendilerini K'i-tanların torunları saymaktadırlar.) *qaşu kelimesi dahurcanın Mergen ağzında *kasó*, Tsitsikar ağzında *hasó*, Bordo ağzında *k'asó*, Ligeti'nin Moğolistan seyahatinden beraberinde getirdiği ve Macar İlimler Akade-

misi kütüphanesine hediye ettiği Mançu harfli dahurca bir metinde *qaso* (oku: *qasó*) şeklinde mevcuttur. Nihayet bu kelime *hasú* şeklinde, dahurcadan Bur-yat lehçesinin Barga (Bargu) ağzına da geçmiştir.

Neticede, 'demir' mânasına gelen dahurca, k'i-tanca ve kırgızca kelimeler Cenulî Sibirya'nın eski muazzam demircilik kültürüne ait aynı kelimenin varyantlarıdır. Pek tabiidir ki, bu kültür vaktiyle bu sahada oturan demirci kavimlerin dilinde izler bırakmıştır.

Rintchen, *L'explication du nom Burqan qaldun* (189). Eski Moğol kroniklerinde ve şamanist el yazmalarında, eski Moğolların *Burqan qaldun ağıla* adlı mukaddes dağının ismine sık sık tesadüf edilir. Bu tâbirde *Burqan* 'ilâh, Buddha', *ağıla* 'dağ' demektir. Müellif şimdiye kadar hiçbir lügatte kaydedilmeyen *qaldun* kelimesini 'dağlık ve bataklıklarda yetişen ve ataların resimleri asılan söğüt' mânasına gelen dahurca *haldun* kelimesiyle birleştiriyor. Buna göre Moğol yazı dilindeki *Burqan qaldun ağıla*, dahurca *Barhan haldun ağıla* gibi, 'söğüt-ilâhın dağı' veya 'mukaddes söğütün dağı' demektir.

Ervin Baktay, *Recent acquisitions of the Museum of Eastern Asiatic Arts in Budapest* (191-212, 12 levha ile). Budapeşte Doğu Asya Sanatları Müzesine hediye edilen bilhassa Hindistan ve Tibet-Nepal menşeli 127 parça sanat eşyası hakkında malûmat.

B. Csongor, *Stoletie rojdeniya Ignatiya Goldciera v Vengrii* (213-215). Goldziher'in doğumunun 100. yıldönümünü kutlamak üzere 20 ve 21 Haziran 1950 de Budapeşte'de toplanan ilk Macar müstehrikleri kongresi hakkında rapor.

Tomus I, fasciculi 2-3 (cilt I, sayı 2-3). 1951, s. 217-883.

K. Czeglédy, *Zur Meschheder Handschrift von Ibn Fadlāns Reisebericht* (217-260). Müellif, İbn Fadlān'ın meşhur

Risāle'sinin yeni neşir ve tercümelerini (İ. Yu. Kraçkovskiy, Z. Velidi Togan, H. Ritter, R. P. Blake—R. N. Frye) tanıttıktan sonra, Meşhed yazmasının Budapeşte'de bulunan bir fotokopisinden de istifade ederek (bu fotokopinin 33 sahife tutan faksimilesi makaleye ilâve edilmiştir), *Risāle*'nin birçok güç yerlerini yeniden izah etmektedir. Bu izahlar sayesinde meselâ Halife el-Muktedir'in Bulgar şehrine gönderdiği elçilik heyetinin vazifesi de daha iyi anlaşılacaktır. Czeglédy'ye göre, Bulgar hükümdarı, kendi adına İslâm propagandası yapılması (Z. V. Togan'ın izahı) veya içinde kendisine dua edilmesi (Kraçkovskiy'in izahı) için değil, hutbede halifenin ismini bizzat kendisi zikredebilsin diye, ondan bir cami ile bir mimber inşa edecek birisinin gönderilmesini rica etmiştir (s. 232-233). Ayrıca bu makale *Risāle*'nin tertibi, *saqlāb* kelimesinin mânaları, Volga Bulgar Türk devletinin hudutları v.s. hakkında da bir takım yeni malûmat ihtiva etmektedir. Volga Bulgar Türk meselesiyle meşgul olanlar bu makaleden çok istifade edebilirler.

J. Harmatta, *Studies in the language of the Iranian tribes in South Russia* (262-312). Karadeniz'in şimal sahili mıntakasına ait grekçe kitabelerde ve klâsik muharrirlerin eserlerinde bulunan iranca kelime ve tâbirleri fonetik ve mor-

foloji bakımından tetkik eden müellif, Milâttan önceki ilk asırlarda Cenubi Rusya'da oturan İran (Sarmat, Alan, İskit v.s.) kabilelerinin konuştuıkları dil veya lehçelerin birlik göstermediğini ileri sürmekte, ve eski Alanlarla Sarmatların ve bugünkü Osetlerin dil bakımından aynı menşeli olduklarına dair ortaya atılan nazariyeyi reddetmektedir.

S. Telegdi, *Nature et fonction des périphrases verbales dites «verbes composés» en persan* (315-334). Müellif farsçada bir isim veya sıfat ve bir yardımcı fiil (*kardan, dāştan, burdan, yāftan, dādan, kaşīdan, zadan, būdan, şudan* v.s.) ile kurulan terkiplerin fonksiyonlarını ele almaktadır. Bu yazı türkçe bakımından da dikkate şayandır.

Louis Ligeti, *Un épisode d'origine chinoise du «Geser-Qan»* (339-357). Müellif *Geser Kan* adlı Moğol destanının Tibet menşeli olduğunu ispat etmekte ve bunun bir epizodu ile bir Çin masalı arasındaki benzerliğe işaret etmektedir.

V. Diószegi, *Tunguso-man'çjurskoe zerkalo şamana* (359-380). Mançu-Tunguz şamanlarının elbiselerinin ön ve arka tarafında birer kayışa takılı olarak taşıdıkları aynaların rolü. Bugün 'ayna' mânasında kullanılan mançu-tunguzca *pan'aku, pan'açuku* ve *pan'aptu* kelimelerinin kökü olan *pan'a* eklimesi aslında 'ruh' mânasına gelir.

J. Eckmann

N. A. Baskakov, *Karakalpakskiy yazık I. Material po dialektologii (tekst i slovar')* [Karakalpak dili I. Dialektoloji üzerine malzeme (metin ve sözlük)]. Akademiya Nauk SSSR. Institut Yazıkoznaniya. Moskva, 1951. 411 s.

Türkçenin çok mühim bir kolu olan Karakalpak şivesi ancak son zamanlarda tetkik mevzuu olmuştur. N. A. Baskakov'un Ruslar için yazdığı küçük Karakalpak gramerinden (*Kratkaya grammatika kara-kalpakskogo yazıka*,

Törtkül. 1932) sonra Karl H. Menges *Qaraqalpaq Grammar. Part one: Phonology* (New York, 1947. XVIII+110 s.) adıyla Karakalpak fonetiği üzerinde mühim bir eser meydana getirmiştir. Bundan sonra Stefan Wurm'un *The Karakalpak Language (Anthropos, XLVI, Posieux [Fribourg], 1951, s. 487-640)* başlıklı uzun makalesi çıkmıştır. Bu eserler, karakalpakça hakkındaki bilgimize bir temel teşkil etmekle beraber, nisbeten mahdut bir malzemeye dayan-